

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу

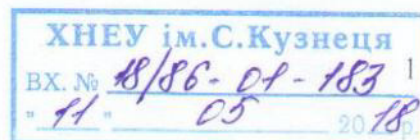
Бачо Роберта Йосиповича

на тему «РОЗВИТОК РИНКІВ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ
(АНАЛІТИЧНИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТИ)»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук
за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Актуальність теми дисертації

Діяльність небанківських фінансових установ (НФУ) сприяє активізації фінансово-економічних відносин між суб'єктами економіки на мікро-, мезо- та макроекономічному рівнях. Таке функціонування супроводжується низьким рівнем капіталізації ринків України (відношення активів НФУ до ВВП) на рівні 8%, що свідчить про недостатній вплив НФУ на забезпечення трансформації капіталу в економіці держави порівняно з показниками найменш розвинених країн Європейського Союзу (Болгарії, Латвії, Литви, Польщі, Румунії, Угорщини), де подібний показник становить близько 15-20%. Крім того низький ступінь фінансової інклюзивності до НФУ (за даними 2017 р. – 5,6 млн. осіб) є результатом недостатньої захищеності прав споживачів небанківських фінансових послуг (НФП). Проблема ускладнюється й відсутністю гарантійних механізмів. Наразі в Україні прийнято низку документів, де зазначені вектори реформування фінансового сектору, зокрема ринків НФУ, найважливіші з них – це 1) Концепція забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері; 2) Стратегія реформування державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг на 2015-2020 роки; 3) Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року, 4) План законодавчого забезпечення реформ, Плані пріоритетних дій Уряду на 2017 рік та; 5) середньостроковий План

пріоритетних дій Уряду до 2020 року. На жаль, часто деякі положення цих документів суперечать один одному, що ускладнює процес реформування ринків НФУ, а також чинить бар'єри у розвитку самих НФУ

Разом з тим, ратифікація Угоди про асоціацію України з Європейським Союзом (ЄС) вимагає узгодженості вітчизняного законодавства щодо діяльності НФУ, запровадження системи гарантій, захисту прав споживачів та державного регулювання на ринках НФП. Затягування процесів консолідації органів державного регулювання ринків НФУ також є перешкодою у розвитку самих ринків. Необхідність розв'язання виділених проблем визначила актуальність теми дисертації, мету та завдання дослідження.

Дисертаційна робота виконувалась відповідно до плану наукових досліджень в межах науково-дослідних тем ДВНЗ «Ужгородський національний університет»: «Формування системи забезпечення фінансової безпеки акціонерних товариств в Україні» (номер державної реєстрації 0115U003320), в межах якої виділено фактори, що впливають на розвиток небанківських фінансових установ на інституційних рівнях; Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II: «Регулювання розвитку ринку небанківських фінансових послуг в Україні» (номер державної реєстрації 0115U001561), в межах якої розроблено методичний підхід до оцінки ефективності регулювання ринків НФП України; Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця: «Розвиток ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору» (номер державної реєстрації 0115U004394), в межах якої здійснено оцінку ефективності впровадження досудового механізму врегулювання спорів на ринках НФП з урахуванням досвіду функціонування Фінансової арбітражної комісії Угорщини; «Оцінка стану ринків фінансових послуг» (номер державної реєстрації 0117U000430), в межах якої сформульовано та

науково обґрунтовано систему показників, що сприяє оцінці ефективності регулювання на ринках НФП та здійснено формалізацію зв'язків між заходами органу державного регулювання та станом названих ринків.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна

Наукові положення, висновки та рекомендації, що містяться у дисертації і винесені на захист, є обґрунтованими. Вони базуються на поглибленому вивченні та узагальненні значного обсягу наукових джерел з питань діяльності небанківських фінансових установ та процесу надання їх послуг. Бачо Р.Й. чітко визначив мету, сформулював завдання, предмет та об'єкт дисертаційної роботи.

Позитивним є те, що Бачо Р.Й. задля досягнення мети та виконання поставлених завдань використав широке коло сучасних методів дослідження:

- гносеологічного аналізу (контент-аналізу) – для визначення сутності НФУ та їх класифікації: за наявністю мережі структурних підрозділів, колом проведених операцій, особливостями та напрямками діяльності, способом залучення та спрямованістю діяльності;
- теоретичного узагальнення, синтезу, індукції та дедукції – для обґрунтування сутності державного регулювання на ринках НФП, впровадження європейської практики регулювання досліджуваних ринків в Україні;
- структурно-логічного аналізу – для формування цілісного підходу в проведених дослідженнях; порівняння – для виділення особливостей розвитку ринків НФП на національному та локальному рівнях; множинного регресійного аналізу – для виявлення факторів впливу на функціонування ринків НФП та формалізації взаємозв'язків між складовими імітаційної моделі з використанням інструментів регулювання Нац-комфінпослуг та показниками функціонування ринків НФП;

- статистичний метод – для обробки інформації, що характеризує ринки НФП країн ЄС та України на загальнодержавному та локальному рівнях; економіко-математичного моделювання – для побудови інтегрального показника оцінки інституційного регулювання на досліджуваних ринках НФП;
- метод ієрархій – для встановлення взаємозалежності між проблемами, що притаманні ринкам НФП України;
- тест Грейнджера, моделі VAR та ЕСМ – для виявлення причинно-наслідкових зв'язків і залежностей між параметрами сталого розвитку ринків НФП країни та інструментами Нацкомфінпослуг;
- когнітивного моделювання – для визначення пріоритетності дії інструментів Нацкомфінпослуг у контексті забезпечення розвитку ринків НФП;
- кластерного аналізу – для розділення сукупності значень показників ринків НФП і доведення існування кількох процесів розвитку тощо

Перелічені методи наукового пізнання дозволили забезпечити досягнення цілі дисертаційного дослідження.

Аналіз змісту дисертації, опублікованих праць та автореферату підтверджує достатній ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться у дисертації і виносяться на захист.

Основні результати дослідження було оприлюднено дисертантом та отримало позитивну оцінку на 22 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

У першому розділі дисертації «Теоретичні аспекти забезпечення інституційного розвитку ринків небанківських фінансових послуг» дисертант на високому науковому рівні вдосконалив сутність наступних понять: «фінансова операція», «фінансовий продукт», «фінансова послуга» (с. 41-48) та здійснив детальну класифікацію останніх за економічною природою(с.49).

Істотне місце у роботі відводиться визначенню поняття НФУ (с. 51-57) та проведенню їх класифікації (с. 58). Автор оригінально підійшов до встановлення місця ринків НФП у системі функціонування фінансового ринку та ринків фінансових послуг (с. 64).

У другому розділі дисертації «Визначення особливостей функціонування інститутів на ринках небанківських фінансових послуг» – дисертантом з високою точністю ідентифіковано інструменти та механізми впливу на розвиток ринків НФП (с. 131-137). Позитивним є також і виділення валідації як одного з новітніх інструментів оцінки ризиків функціонування НФУ (с.154-158). Заслуговує й на окрему увагу здійснена Бачо Р.Й. сегментація органів інституційного регулювання залежно від правового статусу їх створення (с.151).

У третьому розділі - «Аналітичні аспекти інституційного забезпечення розвитку ринків небанківських фінансових послуг України» – практичне значення має запропонований підхід до використання розробленого автором аналітичного підходу до встановлення процесів розвитку ринків НФП (с.241-244). Здійснена Бачо Р.Й. оцінка рівня впливу інституційного регулювання на функціонування ринків НФП дозволила з високим ступенем достовірності визначити проблеми, які вони вирішують (с.268-280). Готовим продуктом до реалізації можна вважати і сформовану та науково-обґрунтовану систему показників для оцінювання ефективності інститутів регулювання на ринках НФП, що дозволяє здійснити формалізацію зв'язків між заходами Нацкомфінпослуг та станом ринків НФП (с. 253,с. 255, с. 257).

У четвертому розділі «Аналітичне забезпечення розвитку ринків небанківських фінансових послуг на мезоінституційному рівні» – заслуговує на увагу методичний підхід, на основі якого визначено рівень забезпеченості регіонів України НФП (с.345-352), який дозволив виокремити особливості функціонування ринків НФП на мезоінституційному рівні в передкризовий

та посткризовий періоди, а також розроблено.

У п'ятому розділі «Концептуальне забезпечення інституційного розвитку ринків небанківських фінансових послуг» – запропонований комплекс заходів для забезпечення розвитку ринків НФП є повним, достатньо обґрунтованим та придатним для імплементації у роботі фінансових регуляторів в контексті реформ фінансового сектору (с.435-439).

Підтверджую наукову новизну положень, висновків, рекомендацій, що містяться у дисертаційній роботі, а саме:

Вперше:

- теоретично обґрунтовано концепцію сучасного розвитку ринків НФП України, що базується на принципах прозорості, єдності, функціонального призначення, стійкості, ефективності, довіри, соціальної відповідальності та комплексі аналітичних і методичних підходів до забезпечення функціонування та розвитку інституційної структури ринків НФП, що в цілому сприятиме зміцненню цих ринків, забезпечить їх стійкість до системних криз, дозволить створити консенквентну базу для їх довгострокового розвитку (с. 436);

- розроблено аналітичний підхід для визначення особливостей перебігу процесів розвитку ринків НФП, який передбачає кількісну оцінку ключових показників функціонування ринків НФП шляхом розділення сукупності значень на групи методом кластерного аналізу та проведення багатовимірної кластеризації об'єктів за системою показників, а також здійснення якісної характеристики рівня розвитку вибраних показників на основі визначення граничних значень показників, що дозволило виявити закономірності прогресу та регресу на ринках в умовах реалізації політики Нацкомфінпослуг щодо діяльності НФУ та захисту прав споживачів небанківських фінансових послуг (с. 235-244);

- сформовано діагностичний інструментарій оцінювання ефективності політики Нацкомфінпослуг на ринках НФП, що ґрунтується на показниках, які характеризують сталий розвиток ринків НФП і мають причинно-наслідкову залежність від інструментів Нацкомфінпослуг, та передбачає обґрунтування кількісних значень їх рівнів (критичний, низький, задовільний, середній, високий), що дає можливість оцінити стан ринків НФП при реалізації політики держави щодо цих ринків (с.294-300);

- розроблено методичний підхід до визначення зміни стану ринків НФП в результаті впливу заходів Нацкомфінпослуг та незалежних факторів, який ґрунтується на когнітивному моделюванні та виборі сценаріїв впливу заходів Нацкомфінпослуг та незалежних факторів на стан досліджуваних ринків, що дає можливість визначити напрям взаємодії їх учасників та прогнозувати зміни показників стану ринків НФП при застосуванні інструментів регулювання Нацкомфінпослуг (с.301-311);

удосконалено:

- визначення поняття «валідація на ринках НФП» як регулярного процесу самостійного визначення фахівцями платоспроможності НФУ на основі методу внутрішніх оцінок, базованого на застосуванні кількісних та якісних показників, що дозволяють здійснювати оцінку позичальників і контрагентів, розрізняти та виділяти ризики, а також забезпечують об'єктивну та послідовну оцінку останніх у процесі функціонування НФУ(с.155);

- аналітичний підхід до систематизації проблем функціонування ринків НФП України, відмінністю якого є врахування та використання методу ієрархій, що дозволяє визначити ієрархію впливу проблем, базовою з яких є низький рівень державного регулювання на ринках НФП (с. 426-428);

- методичний підхід до оцінювання інституційної забезпеченості регіонів України НФП, який, на відміну від існуючих, передбачає побудову

матриці позиціонування регіонів за ступенем забезпеченості фінансовими послугами й обґрунтування кількісних значень їх рівнів (перенасичення, достатнього, низького та критичного), що дозволило сформувати карту інституційної забезпеченості регіонів України НФП, яка є основою формування пріоритетних напрямів залучення та розподілу фінансових ресурсів на мезоінституційному рівні (с.345-347).

дістали подальшого розвитку:

- науковий підхід до вибору оптимальної моделі інституційного регулювання на вітчизняних ринках НФП на основі побудови системи оцінювання рівня ефективності функціонування моделей регулювання ринків НФП країн ЄС та України з використанням якісних та кількісних параметрів, що дозволило розподілити країни ЄС за рівнем ефективності зазначених моделей (с. 172-180).

Підсумовуючи основні висновки і результати дисертаційної роботи, а також особистий внесок здобувача у дослідження обраної ним проблеми, слід зазначити, що до наукової новизни дисертації необхідно віднести такі положення, отримані автором особисто.

Повнота викладення наукових положень, висновків і рекомендацій в опублікованих працях.

За результатами дисертації опубліковано 71 наукову працю: 1 одноосібну монографію, розділи у 4 колективних монографіях, 18 статей у наукових фахових виданнях України, 26 статей у наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включено до міжнародних наукометричних баз (у т.ч. 4 – у виданнях, включених до наукометричних баз Scopus та Web of Science), 22 тези матеріалів конференцій. Загальний обсяг опублікованих праць за темою дисертації становить 73,46 д.а., з яких особисто автору належить 71,86 д.а.

Основний зміст дисертації повно відображений в авторефераті.

Важливість одержаних здобувачем результатів для науки і практики.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації.

Відзначаючи загальний високий рівень обґрунтованості теоретичних і методичних положень дисертаційної роботи, її цілісність та логіку викладу матеріалів, разом з тим можна зробити декілька зауважень і звернути увагу на дискусійні положення дисертаційної роботи Бачо Р.Й.:

1. Використання інституційної теорії для подальшого обґрунтування процесів та явищ, що відбуваються на ринках небанківських фінансових послуг, є вдалою з точки зору її застосування для представлення їх інституційної структури (с. 78). Разом з тим автор у роботі розглядає лише інститути, які уособлюють в собі «професійних учасників, споживачів, професійних об'єднань НФУ, органів державного регулювання та інфраструктурних учасників» (с. 75). Такий підхід є обмеженим, оскільки інституційне середовище, за положеннями інституційної теорії, має також враховувати вплив інституцій (формальних та неформальних) на перебіг процесів та явищ на ринках НФП.

Виділені фактори впливу на розвиток ринків НПФ на рис. 1.5. с. 83 частково можуть бути представлені у якості інституцій, але їх необхідно деталізувати задля розуміння повного набору факторів. Також вимагає додаткового пояснення, чому ці фактори були обрані, та на основі чого вони були згруповані в атрибути-категорії.

Автором досить точно зображено на рис. 1.3. с. 64 зображено місце ринків НПФ у системі функціонування фінансового ринку, а також ринків фінансових послуг, де дисертант робить наголос на тому, що до ринків НПФ належать ринки: «страхових послуг, послуг з недержавного пенсійного забезпечення, послуг колективного інвестування, ломбардних послуг, послуг кредитного кооперування, лізингових послуг, факторингових послуг,

довірчого управління, послуг з обміну валют, клірингу, переказу коштів, послуги покупки товарів у групах, ФФБ». Водночас в подальшому у роботі, дисертант Бачо Р.Й. зводить своє дослідження лише до трьох з перелічених ринків: кредитної кооперації, страхових послуг, послуг з недержавного пенсійного забезпечення. Потребує обґрунтування, чому автор робить наголос саме на цих групах ринків.

2. У меті роботи автор декларує, що в результаті дослідження будуть сформовані та надані практичні рекомендації для розвитку ринків НПФ «...в умовах інституційних змін на мікро-, мезо-, макро-, мегаскономічних рівнях». У подальшому у роботі дисертант здійснює аналіз даних, які притаманні мезо- та макрорівням (с. 217-300). Тобто заходи щодо розвитку ринків НПФ на мікро- та мегарівнях потребують подальшого доопрацювання та представлення результатів дослідження у подальших напрацюваннях.

3. У дисертації представлено ґрунтовне дослідження функціонування ринків НПФ, водночас обсяг основної частини дисертації необхідно було б скоротити, шляхом винесення деяких положень та громіздких рисунків у додатки до роботи, а також з використанням інструментів візуалізації як якісних, так і кількісних даних, які дозволили їх стиснути, але не втратити. У такому разі дисертація містила б лише найголовніші положення, нівелюючи описові тексти.

4. Бачо Р.Й. обґрунтовано (з використанням моделі ієрархії) виокремлює сім рівнів проблем, які є бар'єрами у розвитку ринків НПФ (рис. 1.7., с. 128). Разом з тим позиція дисертанта не враховує те, що розвиток ринку банківських послуг формує агресивне конкурентне середовище для небанківських фінансових установ з боку банків, яким дозволено надавати небанківські фінансові послуги (наприклад, факторинг, лізинг, форфейтинг, тощо). В такому випадку необхідно обґрунтувати, чому у роботі автор не

вважає банки учасниками ринку небанківських послуг, якщо по суті вони надають послуги небанківської природи.

5. Серед способів регулювання (рис. 2.1. с. 137) дисертант виділяє такі способи регулювання як саморегулювання, інституційне та державне регулювання. Водночас у роботі мало приділено уваги щодо розподілу між інституційним регулюванням та саморегулюванням. Адже на с. 145 дисертації вказано, що інституційне регулювання представлено учасниками, які утворилися внаслідок самоорганізації (що, по суті, становлять належать до групи саморегулювних організацій). Далі автор на с. 153 зазначає, що «..Під саморегулюванням на ринках НФП слід розуміти автономне реагування професійних учасників цих ринків на вплив зовнішніх чи внутрішніх чинників, ... Прикладом саморегулювання на ринках НФП є підвищені ліміти відповідальності страховиків при обов'язкових видах страхування (що не впливає на розмір страхового тарифу), приєднання до виконання норм та застосування принципів, закладених у Кодексі поведінки професійного учасника ринків НФП (без входження до СРО чи СВО); добровільне визнання пріоритетності рішень, прийнятих ФЛК (в Угорщині) тощо».

6. У дисертаційній роботі автор виокремлює етапи еволюції державного регулювання ринків НФП (табл. 2.12 с. 212), автореферат дисертації містить лише описові фрагменти розвитку не вказуючи на етапи (без назв, а також часових рамок).

Автором хоч і приділено значну увагу збору та аналізу даних щодо діяльності ринків НФП, водночас для оцінки показників зростання активів (2004-2016 рр.), розрахунку інтегральних показників розвитку ринків кредитного кооперування та страхового ринку (2009-2016 рр.) дисертант без пояснення використовує часові ряди різної тривалості. Потребує уточнення,

чому дисертант не розраховує інтегральний показник розвитку ринку недержавного пенсійного забезпечення (с. 245-249).

7. Автор розробив та представив досить обґрунтований інструментарій оцінювання ефективності політики Нацкомфінпослуг на ринках НПФ України (с. 291-300). Разом з тим потребує додаткового опрацювання обґрунтування вибору факторів, які мають вплив на розвиток ринків НПФ, в контексті заходів Нацкомфінпослуг (с. 308-310). Набір розглянутих факторів є обмеженим, залишається відкритим питання застосування принципів когнітивної моделі для інших факторів впливу.

8. Методика розрахунку показника рівня забезпеченості регіонів України небанківськими фінансовими послугами має практичне значення (с. 345-352). Разом з тим, зазначена методика повинна окрім запропонованого набору показників для розрахунку враховувати рівень доходів населення даного регіону, рівень безробіття, співвідношення активного населення до частки осіб пенсійного віку тощо. Врахування цих показників зробило б дану методику більш точною у використанні, результати розрахунків за нею дозволили б Нацкомфінпослуг та іншим фінансовим регуляторам розробити необхідні заходи впливу для подальшого розвитку.

9. Рекомендація щодо застосування угорського досвіду в контексті врегулювання в досудовому порядку потребує подальшого обґрунтування, чому саме орган регулювання фінансового ринку цієї країни був обраний (с. 180), адже структура регулювання ринків фінансових послуг в Україні та в Угорщині різні, тому зазначена рекомендація має ризик не бути реалізованою.

Вищенаведені зауваження та недоліки не впливають на загальну позитивну оцінку та не знижують наукову і практичну цінність дисертаційної роботи Бачо Р.Й.

Загальна оцінка дисертаційної роботи та її відповідність встановленим вимогам

Дисертаційна робота Бачо Роберта Йосиповича на тему «Розвиток ринків небанківських фінансових послуг (аналітичний та інституційний аспекти)» є завершеною кваліфікаційною науковою роботою, яка присвячена вирішенню актуальної наукової та практичної проблеми з обґрунтування та розроблення теоретико-методологічного, концептуального, аналітичного та методичного забезпечення, а також практичних рекомендацій щодо розвитку ринків небанківських фінансових послуг в Україні в сучасних умовах інституційних змін на мікро-, мезо-, макро- та мегаекономічному рівнях.

Автореферат дисертації відображає усі положення, що захищаються.

Подана до захисту дисертація написана науковим стилем, матеріал викладений у логічній послідовності, висновки науково обґрунтовані та підтверджуються результатами спостережень.

За змістом та оформленням дисертаційна робота відповідає пп. 9, 10, 12, 13, 14 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами та доповненнями), її автор – Бачо Р.Й. – заслуговує присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,

професор кафедри інвестиційної діяльності

ДВНЗ «Київський національний

економічний університет імені Вадима

Гетьмана»

Підпис Поліщук Є. А.

ЗАСВІДЧУЮ
Поліщук Роберт Йосипович – 13
Начальник відділу кадрів

Державний вищий навчальний заклад
«Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»

Вл. Чинн

« » 20 р.